

Dóla Mónika

Lexikon és grammatika kapcsolatáról – különös tekintettel az idegennyelv-tanulásra

„Nézsonra járt, nyalkás brigyók
turboltak, purrtak a zepén,
nyamlongott mind a pírtyók,
bröftyent a mamsi plény.”

(L. Carroll: *A Gruffacsór*; ford.: Tótfalusi I. In:
Alice Tükörországbán)

1. Bevezetés

Nyelvtan és szókincs – az idegennyelv-tanítás egyszerűnek és nyilvánvalónak tűnő alapfogalmai. De valóban elfogadható-e axiómaként az az állítás, hogy a nyelvi rendszer ebből a két, jól elkülönülő, egymástól akár függetlenül létező komponensből szerveződik? Pontosan mit jelölnek ezek a fogalmak, és hol húzódik a határ szavak (elemek) és szabályok között? A jelen tanulmány olyan újabb keletű nyelvészeti modellek és kutatási eredmények segítségével igyekszik értelmezni grammatika és lexikon kapcsolatát, amelyek nem feltétlenül utasítják el a két rendszer létezését, de legalábbis vitatják éles elkülönülésüket, elkülöníthetőségüket, és a tradicionális értelemben vett szabályok és elemek közé egy jelentős kiterjedésű határterületet posztulálnak (elsősorban Jackendoff nyelvtana, Sinclair idiómaelve, Biber korpuszeredményei, valamint Goldberg és Croft konstrukciós nyelvtana alapján).

A kérdésfeltevés nem öncélú; egyrészt előszoba egy korpuszalapú kutatáshoz, másrészt abban a hitben fogan, hogy a magyar mint idegen nyelvi tanulók kommunikatív kompetenciája akkor fejlődik a leghatékonyabban, ha minél több olyan többmorfémás elemsort elsajátítanak, amelyek ezen a határterületen helyezkednek el. Az ide tartozó elemsorok jelentős része lexikailag teljesen vagy részben kötött, fix lexikai elemek mellett paradigmaticusan variálható grammatikai elemeket (pl. inflexió) is tartalmaznak, továbbá jellemzően egészes kommunikatív funkcióval rendelkeznek, jelentésük és/vagy funkciójuk konvencionális, adott beszédhelyzetekben gyakori használatra tettek szert. Az ilyen, a nyelvtanuló számára rendkívül hasznos elemsorok szavak (lexikon), szabályok (grammatika) és tettek (pragmatika) metszéspontjában állnak, s mint ilyenek, egyszerre fontosak a nyelvtudásban és a nyelvtanulásban a lingvisztikai és a pragmalingvisztikai kompetencia szempontjából.

2. Grammatika versus lexikon?

Lewis Carroll *Gruffacsór (Jabberwocky)* című nonszensz-versében (ld. mottó) úgy tűnik¹, a grammatika működhet a lexika, illetve a szemantika nélkül is. A szavak „nemlétezése” vagy „értelmetlensége” ellenére meg tudjuk ítélni, hogy a mondat grammatikailag jól formált, és el tudjuk dönteni, hogy az egyes szóalakok milyen szófajúak (pl. N, V, Adj), illetve hogy milyen szintaktikai viszonyban állnak egymással (pl. NP VP), azaz tudjuk például, hogy *valamilyen valamik valamit csináltak valahol*. Ennek megfelelően a nyelvészeti hagyomány szintén a nyelvi rendszer két elkülönülő pólusaként értelmezi a grammatikát és a lexikont (pl. Bloomfield 1933 – hiv. Jackendoff 2007a, 5; Nattinger–DeCarrico 1992, 1). Ahogy Sinclair fogalmaz:

„általában kétféle mintával szokás számolni, ha arról van szó, milyen eszközökkel teremt jelentést a nyelv [ezek a grammatika és a lexika]. [...] [E]z az alapvető megkülönböztetés mindig fennáll két olyan komponens között, amelyek közül az egyik előállítja a szervező- és mintázatait, a másik pedig elemeket produkál, hogy azok kitöltsék a mintázatok üres helyeit; az elemek többnyire egyesével választódnak ki, kevés tekintettel az őket körülvevő szövegre”² (Sinclair 2000, 191; ford. a szerző).

Az egyes nyelvészek és kutatók hagyományosan hol ennek, hol annak a komponensnek vagy mintának tulajdonítottak nagyobb jelentőséget; az elmúlt évtizedekben leginkább a szintaxisközpontúság volt jellemző. Újabban azonban még a generatív paradigmán belül is megjelentek olyan elméletek, amelyekben a lexikon kilépett marginális helyzetéből. Ezek közül a jelen tanulmányban Ray Jackendoff modelljét tárgyalom röviden (Jackendoff 2002, 2007a; Culicover–Jackendoff 2005).

Jackendoff újragondolja azokat a generatív „alapfeltevéseket, melyek szerint a nyelvtan alapvetően a szintaxison alapul, [...] a lexikai elemeket beillesztjük a szintaxisba, [...] a szemantika nem játszik szerepet a szintaxisban, [...] a fonológia csak valamiféle alacsony szintű eszköz, amelyet a szintaxis után alkalmazunk, [...] a grammatika pedig a redundancia teljes elkerülésére törekszik”³ (Andor 2001, 6). Jackendoff ehelyett bevezet egy úgynevezett Párhuzamos Architektúra (*Parallel Architecture*) és egy ún. Egyszerűbb Szintaxis (*Simpler Syntax*) modellt, és kiterjeszti/újragondolja a lexikon fogalmát.

A Párhuzamos Architektúra (PA) egy olyan keretet kíván nyújtani, amelyben egyesíthető lehet a nyelv struktúrájáról klasszikus generatív alapokon kialakított elmélet a nyelvfeldolgozásról az utóbbi időben kialakult elméletekkel (Jackendoff 2007a, 2). A nyelvi képesség a PA-modell szerint háromosztatú (az 1. ábrán szemléltetett módon). A nyelvi reprezentáció moduláris, és három független, egymással párhuzamos kombinatoriális komponensből áll (fonológia, szintaxis, konceptuális szemantika). Ezek a rendszerek „beszélnek” egymással: az őket összekötő úgynevezett interfész-komponensek biztosítják a három rendszer struktúrái közti relációkat (*mapping*) (Andor 2001, 8-9); ún. interfész-elvek vagy interfész-szabályok

¹ Chomsky mára már klasszikussá vált mondata szintén azt a feltevést példázza, hogy a pusztán formai szabályokból álló szintaxis autonóm komponensként létezik: „Színtelen zöld eszmék alszanak dühösen” (*Colorless green ideas sleep furiously*) (Chomsky 1957, 1968/1995, 17). Chomsky (1965) feltételezése szerint az autonóm szintaxishoz csak a kimenetnél csatlakozik a szemantikai komponens (148-163). Ez pedig azt jelenti, hogy a grammatikai forma független a jelentéstől, illetve hogy a szabályok és a szavak függetlenek egymástól.

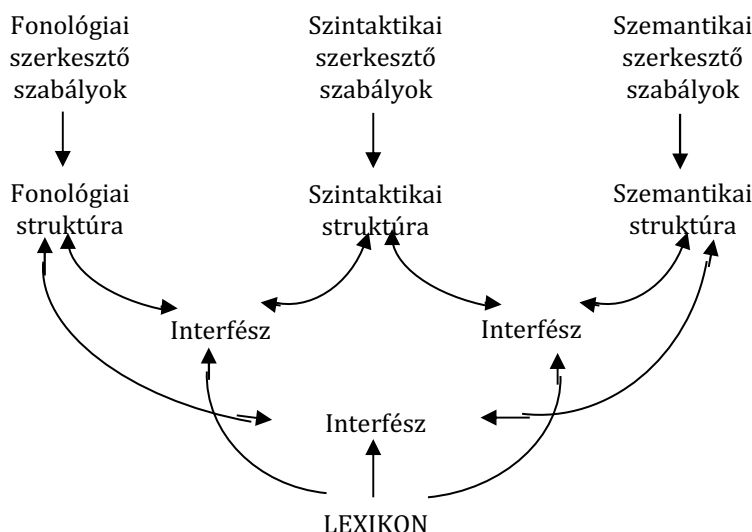
² Eredeti: “two types of pattern [...] are mainly recognised as the means whereby language creates meaning [grammar and lexis]. [...] [T]here is always this basic distinction, of a component which produces patterns of organization and a component which produces items that fill places in the patterns; the items tend to be chosen individually, and with little reference to the surrounding text” (Sinclair 2000, 191).

³ Eredeti: “the assumption that the grammar is based primarily is syntax, [...] the lexical items are inserted into the syntax, [...] semantics does not play a role in syntax, [...] phonology is just some sort of low level apparatus that you apply after syntax, [...] and also [...] that the grammar is maximally non-redundant” (Andor 2001, 6).

érvényesítik a kapcsolatot a szintaktikai struktúra darabjai és a fonológiai, valamint a konceptuális struktúra darabjai között (Jackendoff 2007a, 5-8).

A PA-ban központi szerepet játszik a fonológia és a jelentés között közvetítő szint, a szintaxis, amelyet az Egyszerűbb Szintaxis (ESz) modell ír le. Az ESz-hipotézis értelmében „a legjobb magyarázó érvényű szintaxiselmélet az, amelyikben minimális forma szükségeltetik a fonológia és a jelentés közötti közvetítéséhez”⁴ (Culicover–Jackendoff 2005, 5; ford. a szerző), és amelyben „a szintaktikai szerkezet csak annyira bonyolult, amennyire az szükséges az értelmezés létrehozásához”⁵ (Culicover–Jackendoff 2006, 413; ford. a szerző). Az ESz-ben nem szintaktikai levezetések (*derivation*), hanem megszorítások (*constraints*) alapján működik a nyelvtan⁶ (Jackendoff 2007a, 8-9). A nyelvtani tudás egyrészt grammatikai információkat tartalmaz (úm. pl. szintaktikai kategória, idő, mód, szám, személy stb.), másrészt különféle (a hierarchikus és a lineáris elrendezésre vonatkozó, valamint interfész-) elveket vagy szabályokat, amelyek megszorításokat gyakorolnak a lehetséges szintaktikai struktúrákra, illetve engedélyezik/korlátozzák az egyes szerkezeteket és a szerkezetdarabkák összeszerkesztését (*ibid.*).

1. ábra: Párhuzamos Architektúra (Jackendoff 2013, 72; 5.1-es ábra alapján)

A PA modelljében a 'szó' (lexikai egység) maga is mint interfész – mint a fonológiai, a szintaktikai és a szemantikai struktúra közötti interfész – fogalmazódik meg: egy lexikai egység nem más, mint egy hosszú távú asszociáció egy fonológiaistruktúra-darab, egy szintaktikaistruktúra-darab és egy jelentésdarab között (Jackendoff 2007a, 9). Egy lexikai elem tulajdonképpen úgy működik, mint egy, mind a három komponenst átszelő interfész-elv, amely meghatározhat vagy engedélyezhet egy kapcsolatot három struktúradarab között, és – mint ilyen – aktív szerepet játszik a mondat megszerkesztésében (Jackendoff 2007b, 14-17).⁷A fentiek következtében a PA-ban a lexikon egészen másfajta értelmezést nyer, mint a

⁴ Eredeti: "The most explanatory syntactic theory is one that imputes the minimum structure necessary to mediate between phonology and meaning" (Culicover – Jackendoff, 2005, 5).

⁵ Eredeti: "Syntactic structure is only as complex as it needs to be to establish interpretation" (Culicover–Jackendoff, 2006, 413).

⁶ Az ESz ebben a tekintetben hasonlít a lexikai-funkcionális grammatikához, a fejvezérelt frázisstruktúra-nyelvtanhoz vagy a konstrukciós grammatikához.

⁷ Culicover–Jackendoff (2005) szerint a morfológia tkp. a PA-nak a szó (szóalak) szintje alatti kiterjesztéseként jelenhet meg szintén hármass felosztásban – úm. morfofonológia, morfoszintaxis és morfoszemantika. Itt is lehetne idioszinkratikus, szemi-produktív és produktív egységekről beszélni. A produktív végződéseket lexikai elemként lehetne kezelni, amelyek – mint az önálló szavak – interfészt képeznének a morfofonológia és a

chomskyánus nyelvtenban. Az utóbbiban ugyanis a lexikon egy, a szintaxtistól teljesen függetlenül létező, nagyjából homogén, 'nyelvi atomokat' (szótöveket és morfémákat, valamint esetleg a 'renitens' kivételeket) tartalmazó doboz-, raktár- vagy szótárféle valami, ahonnan kikeressük az egyes elemeket, beillesztjük őket a szintaktikai struktúrába, majd a megfelelő komponensek leolvassák a fonológiai és a szemantikai jegyeiket (Jackendoff, 2007a, 4-5). Jackendoff átértelmezi a lexikon természetét, és azt mondja, az nem elemek tárházát jelenti, hanem azokra a rövidebb vagy hosszabb, idioszinkratikusabb vagy produktívabb nyelvi struktúrákra és struktúradarabokra utal, amelyek a hosszú távú memóriában raktározódnak el (Jackendoff 2007a, 9; Andor 2001, 11) – úgy, mint egy fonológiai-, egy szintaktikai- és egy szemantikastruktúra-darab közt létesített, elraktározott asszociáció. A tárolt elemek nem csak olyanok lehetnek, amelyeket nem lehet szabály útján létrehozni, hanem ide tartozhat mindenféle méretű, komplexitású és jellegű szerkezet⁸ is a toldalékoktól az idiómákon át egész mondatokig, sőt, hosszabb szövegekig is – amelyek többi nyelvi egységből állnak, és mondattaniilag szabályosak és produktívak (Jackendoff 2002, 153).

A PA-ban a lexikon fogalmának valódi kiterjesztését az jelenti, hogy a modell a lexikon részének tekinti „a fregei kompozicionalitáson túl semmiféle inherens jelentéssel nem rendelkező szintaktikastruktúra-darabkát”⁹ (Culicover–Jackendoff 2006, 416) is: a fentebb említett elveket/szabályokat¹⁰ ugyanúgy a hosszú távú memóriában elraktározott elemeknek tekinti, mint a lexikai egységeket. A modell tehát nem különíti el egymástól szigorúan a 'szavakat' és a 'szabályokat':¹¹ a lexikon nemcsak (egyszerű és komplex) lexikai egységeket tartalmaz, hanem az összes olyan szabályt is, amely engedélyezi az egyes nyelvi egységek szintaktikai kombinál(hatóság)ását (Culicover–Jackendoff 2006, 416). 'Szavak' és 'szabályok' megkülönböztetésnek legfeljebb a produktivitás/általános érvényűség tekintetében van értelme (Culicover–Jackendoff 2006, 416).¹²

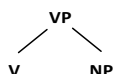
A PA tehát a lexikont és a grammatikát nem két, egymástól független rendszerként modelálja, inkább egyazon kontinuum más-más pontjaként. A 'szavakat' és a 'szabályokat' a modell ugyanúgy kezeli: olyan nyelvi szerkezetekként vagy szerkezetdarabkáként, amelyek a hosszú távú memóriában raktározódnak el (Jackendoff 2007a, 2). A különbség csupán annyi, hogy míg „a «szavak» idioszinkratikus interfész-szabályok, a «szabályok» általános interfész-szabályoknak tekinthetők, illetve egyszerűen olyan feltételeknek, amelyek egyik vagy másik

morfoszintaxis struktúradarabjai, illetve a morfoszemantika struktúradarabjai között. A Párhuzamos Architektúra teljességében tehát úgy épülne fel, hogy van egy hármass felosztás három generatív komponensbe (fonológia, szintaxis, szemantika), van egy, ezeket „vertikálisan” átszelő felosztás frazális és szóalakon belüli vagy morfológiai komponensekre (kissé eltérő elvekkkel), valamint vannak interfész-elvek a különböző komponensek között. És a lexikon ezek mindegyikét átszeli.

⁸ Di Sciullo és Williams (1987) lisztémának nevezik azokat az egyszerűbb vagy összetettebb lexikai egységeket, amelyeket listázni kell, illetve amelyeket a hosszú távú memóriában kell tárolni: ezek lehetnek rendhagyó szóalakok, szabályos tövek, szabályosan toldalékolt szóalakok, szabályos toldalékok, idiómák vagy idiomatikus konstrukciók stb. (Andor 2001, 11).

⁹ Eredeti: "pieces of syntactic structure that have no inherent meaning beyond Fregean composition" (Culicover–Jackendoff 2006, 416).

¹⁰ Ilyen volna például a következő szintaktikastruktúra-darab is (Culicover–Jackendoff 2006, 416):

¹¹ Az ESz ebben a tekintetben rokonítható például a fejvezérelt frázisstruktúra-nyelvtannal vagy a konstrukciós grammatikával, hiszen azok szintén kontinuumot feltételeznek az idioszinkratikus 'szavaktól' az általános 'szabályokig' (Culicover–Jackendoff 2006, 416).

¹² A nyelv legtöbb mondata úgy jön létre, hogy a hosszú távú memóriában elraktározott mindenféle-fajta egységet vagy szerkezetdarabkát (idioszinkratikus elemsort vagy (szemi-) produktívan kitölthető variábilis keretet) online üzemmódban, kreatív módon összeszereljük a munkamemóriában (vö. pl. Jackendoff 2008, 27; Jackendoff 2007a, 11-14).

komponensben engedélyeznek vagy korlátoznak lehetséges struktúrákat”¹³ (Jackendoff 2007a, 11).

Lexikon és grammatika kapcsolatát ismét máshogy modellálják a funkcionalista megközelítések, amelyek szerint a nyelv feladata az, hogy jelentéseket fejezzen ki. Ezek az elméletek egyenrangú, egymást kölcsönösen kiegészítő, egy kontinuum mentén elhelyezkedő rendszerekként tekintenek a szókészletre és a nyelvtanra, amelyek együttesen, egymással összefonódva vesznek részt a jelentésalkotásban (Balaskó 2010, e-nyelvmagazin.hu). Ez az elgondolás elsősorban a használati alapú nyelvszemlélet, illetve a korpuszkutatások keretében fogalmazódik meg. Az egyes modellek és módszerek természetesen számos kérdésben képviselnek eltérő álláspontot, lényeges pontokban azonban megegyeznek. Nem tartják például élesen különválaszthatónak a ’szavakat’ (lexika és lexikon értelemben) és a ’szabályokat’ (grammatika) – a PA-hoz hasonlóan –, ugyanakkor nem tartják egymástól független komponensnek a szemantikát és a szintaxist sem, illetve nem feltételeznek egy köztes szintaktikai szintet a fonológia és a konceptuális szint/szemantika között (Andor 2005, 16-17). Ezekben az elméletekben a jelentés a szerkezetben lakozik; nincs szükség közvetítőre forma és jelentés között (Wray 2008, 76). Visszatérve az idézett Carroll-vershez, a használati alapú megközelítés úgy látja, hogy a „grammatika-lexikon dichotómia igazolható lehet olyan mondatokban, amelyeket az illusztrálására találtak ki, de összeomlik, amikor valós nyelvi adatokat tanulmányozunk” (Römer 2009, 142).

Újabban tehát megkérdőjeleződött a lexikon és a grammatika merev megkülönböztetése, elkülönítése és rangsorolása. Egyrészt az élőnyelv nem mindig annyira kreatív, mint amennyire azt például a nyelvtan generatív modellje sugallaná: a bejósolt sokféleséggel és szabad variációval szemben a beszélők megnyilvánulásai (szerkezeti felépítésükben és jelentésükben, használatukban egyaránt) gyakran rutinszerűek, ismétlődő jellegűek. Másrészt az élőnyelvben nem találkozhatni nyelvtannal szavak nélkül (vagy fordítva), ha pedig ez így van a beszélők/hallgatók által használt nyelvben, akkor így kell lennie az ezt a nyelvet modellálni kívánó elméletben is. Különösen nagy jelentősége van a kérdésnek a mai kommunikatív szemléletű idegennyelv-oktatásban és idegennyelvtudás-mérésben, hiszen azok a nyelvnek a megértésben és a produkcióban való használatára helyezik a hangsúlyt, ahol a forma, a jelentés és a funkció egyaránt fontos. Harmadrészt sokszor még a nyelvi elemzés és leírás szintjén is nehéz elkülöníteni egymástól a lexikont és a grammatikát. Jól példázzák ezt a nyelv – korábban periférikusnak, ma sokkal inkább centrálisnak tartott – idiomatikus egységei, amelyekkel klaszszikusan a lexikológia, a frazeológia és a lexikográfia foglalkozik.

Az idiómák felől indulva a továbbiakban olyan használati alapú megközelítéseket és fogalmakat ismertetek röviden, amelyek nem lexikon és grammatika éles különválasztására épülnek, hanem inkább e két nyelvi minta határterületén vizsgálódnak.

3. *Idiómák, idiomatikus kifejezések, az idiómaelv*

A hagyományos megközelítés az idiómákat nyelven belüli, elsősorban formai alapon kutatta és kísérelte meg definiálni és csoportosítani. Hagyományos értelemben egy többszavas elemsor idiomaticitásának a feltétele a non-kompozicionalitás: vagyis az, hogy a kifejezés egészes jelentését nem lehet megjósolni, kikövetkeztetni vagy kiszámítani az őt alkotó elemek önálló lexikális jelentéseinek összeadásával a grammatikai megszerkesztettség alapján (pl. Gibbs–Nayak–Cutting 1989; O. Nagy 1966). A Chomsky-féle generatív nyelvtanban éppen azért kerülnek a nyelv ’perifériájára’ az idiómák, mert a szintaxis számára elemezhetetlenek: a szintaxisban ugyanis láthatatlan bármilyen kapcsolat egy idióma speciális idiomatikus jelentése (pl. *meghal*), valamint az elemek különálló jelentése (*fel, dob, a, talp*) és szintaktikai

¹³ Eredeti: ”«Words» are idiosyncratic interface rules; «rules» may be general interface rules, or they may be simply stipulations of possible structure in one component or another” (Jackendoff 2007a, 11).

összeszerkesztettsége (*feldobja a talpát*) között. Mivel a hagyományos generatív nyelvtan szerint az idiómák nem arról adnak számot, amilyenek a modell látja a nyelvet (szabályosnak, produktívnak, kreatívnak), azokat marginális jelentőségű, egyedi esetekként kezeli. Az idiómákat a klasszikus generatív modell tehát idioszinkratikus jelenségeknek, megkövült zárványoknak tekinti, amelyek belső szerkezete láthatatlan a nyelvtan számára, amelyek között semmiféle kapcsolat nincs, és amelyeket ezért egyszerűen csak fel kell sorolni a lexikonban (ám ott sem számottevő az arányuk) (vö. Chomsky 1986, 147-151).

A hagyományos lexikológia és lexikográfia a nyelv frazeológiáján belül foglalkozik az idiómák (más szóval állandósult szókapcsolatok) kérdésével (Fedosov 2004, 214; Földes 1997; Hadrovics 1995; Szűcs 1999, 164-169, 178, 190; Tolcsvai Nagy – Kugler 2000). A frazeológiai egységek közé a szövegekben gyakran együtt előforduló, grammatikailag és szemantikailag többé-kevésbé összeforrott, kötött vagy rögzült kifejezéseket sorolják, amelyek valahol a szó és a mondat szintje között helyezkednek el, jelentésük nem vagy csak részben vezethető le alkotórészeik jelentéséből, és lexikailag-szemantikailag stabilak (*ibid*) (pl. *egy követ fújnak*).

Gibbs (1995) ezen kívül megjegyzi, hogy a hagyományos álláspont az idiómákat „halott metaforáknak” tekinti: olyan kifejezéseknek, amelyek eredetüket tekintve metaforikusak, de metaforikus-kreatív jellegüket elveszítették az idők során, és a beszélők ma már csak mint kiüresedett, szokványos kifejezésmódokat használják őket (p. 98). Az idiómák ezen nézet szerint ugyan konvencionális, nem-szószerinti interpretációval társulnak, de ez a jelentésük/használatuk viszonylag könnyen körülírható, elmagyarázható – még akkor is, ha nem tudjuk, miért jelentik azt, amit jelentenek (*ibid*) (ld. pl. *egy követ fújnak* ~ ’akkor mondjuk, ha két ember titokban egyetért, szövetkezik’).

A gyakran együtt előforduló, szemantikailag egy egységet alkotó, „átvitten értendő” állandó szókapcsolatok összeforrottságának másik fontos mutatója az invariabilitás (inflexibilitás): vagyis az, hogy az idiómákat alkotó elemeket nem lehet másra cserélni, és a köztük lévő mondattani viszonyok nem alakíthatóak át (Ittész, 2002). Az idiómák tehát tipikusan nem vagy kevés lexikai és grammatikai változtatást engednek meg nem-szószerinti jelentésük megtartása mellett, azaz invariábilisak (*ibid*) – vö. pl. *két követ fújnak, egy kavicsot fújnak, egy kő van fújva, (?) nem fújtak egy követ, (?) fújjunk egy követ, stb.* Az idiómákra ezek szerint tehát valamiféle formabeli kötöttség és jelentésbeli eltolódás jellemző a bennük szereplő elemek tulajdonságaihoz képest.

A formai alapú vizsgálatok ugyanakkor rámutatnak, hogy az egyes, idiómaként tárgyalt frazeológiai egységek a kompozicionalitás (transzparencia) és a variabilitás (flexibilitás) különböző fokain állnak: egy kontinuum mentén helyezkednek el, melynek pontjai átfedésben vannak egymással (ld. a fent említett munkák). Míg vannak olyan elemtöbbségek, amelyekben – legalábbis a naiv beszélő számára – semmiféle kapcsolat nem fedezhető fel az alkotóelemek önálló és összeadott jelentése, valamint az idióma egészes, konvencionális jelentése közt (pl. *falra hányt borsó*), másokban áttetszőbbnek tűnik az egészes jelentés (pl. *lépre csal*).¹⁴ Míg egyes elemsorok ellenállnak mindenféle lexikai-grammatikai módosításnak (pl. *kinek a pap, kinek a papné*), mások megengednek bizonyos formabeli módosításokat (pl. *fittyet hány*).

Kiterjesztve a kutatást a kontinuum kevésbé kompozicionális és kötött szerkezetei felé, a kutatók olyan többszavas egységeket is idiómaszerűnek vélnek, amelyek ugyan transzparensbbek és variábilisabbak, mint a klasszikus idiómák, mégsem különíthetőek el azoktól élesen (pl. Balogh 2004, 15; Földes 1997; Gombocz 1926/1997, 190; Hegedűs 2004, 247; Mel’čuk 1998; Pinker 2000, 290; Szűcs 1999, 97; Tolcsvai Nagy – Kugler 2000). Mel’čuk (1998) például a szemantikai frazémákat három részre osztja: „teljes értékű” (*full*) idiómákra, „szemi-frazémákra” vagy más néven kollokációkra, valamint „kvázi-idiómákra” (p. 29-30). Balogh (2004) szintén úgy véli, hogy a kollokációk félúton vannak az állandósult

¹⁴ Ezt támasztja alá Grant–Bauer (2004) hármas felosztása is: 1) szoros értelemben vett idiómák (*core idioms*): non-kompozicionálisak és nonfiguratívok; 2) figuratív idiómák (*figuratives*): non-kompozicionálisak és figuratívok; 3) EGYSZERES idiómák (*ONCEs*): egy non-kompozicionális elem, lehet figuratív is).

és az alkalmi szókapcsolatok között (p. 15). Nattinger–DeCarrico (1992, 33) és Szűcs (1999, 97) szerint vannak olyan szerkezetek, amelyek noha áttetszőek, mégis ellenállnak bizonyos formabeli módosításoknak, így hasonlatosak a frazeologizmusokhoz; Tolcsvai Nagy és Kugler (2000) ugyanakkor megjegyzik, hogy a frazémák egy része több formai változatot megenged. Földes (1997) a kollokációk szemantikai, Crystal (1998) azok szintaktikai vezéreltségére és nyelv-, illetve beszélőközösség-specifikus jellegére hívja fel a figyelmet (p. 138). Utóbbi megemlíti továbbá, hogy minél gyakrabban használ egy beszélőközösség bizonyos szavakat tipikusan együtt, annál inkább idiomatikusnak érzi az adott kifejezést, illetve hogy az ilyen elemsorokat egészen, memoriterként kell megtanulniuk a beszélőknek (*ibid.*).

A formai alapú vizsgálatok tehát azt az eredményt hozták, hogy az idióma kritériumának tartott non-kompozicionalitás valójában fokozati kérdés – csakúgy, mint a variábilis. Mind-ebből logikusan következik, hogy maga az idiomatikuság vagy idiómaszerűség is fokozati jellegű kell, hogy legyen: minél kisebb mértékben kompozicionális és invariábilis egy jelentésgység, annál inkább idiomatikusabbnak tekinthető.

Hasonló eredményre jutottak az újabb (használati alapú) kutatások is. Nunberg és munkatársai (1994) például azt állítják, hogy az idióma nem határozható meg egységesen; ők hat kritériumot állítanak fel az idiómák jellemzésére, és úgy vélik, ezek közül csak az első kritérium igaz mindegyik idiómára:

- 1) konvencionális (ezért jelentése nem számítható ki az alkotóelemekből);
- 2) invariábilis (szintaktikailag rögzült);
- 3) figuratív (pl. metafora vagy metonímia van benne);
- 4) proveriális (vissza-visszatérő, fontos társas helyzetről szól);
- 5) informális (köznapis regiszterek);
- 6) érzelmi viszonyulás (valamilyen érzelmi alapú értékelést tartalmaz) (p. 492-493).

Kövecses–Szabó (1996) az idiómák elemzhetősége mellett érvel: azt állítják, hogy az idiómáknak vannak kompozicionális vonatkozásai is; számos idióma jelentése legalább részben motivált – metafora, metonímia vagy valamilyen konvencionális tudás útján. Ezzel összhangban Nunbergék (1994) arra hívják fel a figyelmet, hogy a non-kompozicionalitás és a konvencionáltság két különböző fogalom, és megkülönböztetik egymástól az idiomatikus frázisokat, ahol az idiomatikus jelentés nem vezethető le az alkotótagok jelentése alapján (pl. *kick the bucket*), valamint az idiomatikusán összekombinált kifejezéseket,¹⁵ ahol az idiomatikus jelentés egyes részei beazonosíthatóak az alkotótagokon (pl. *spill the beans*) (p. 497). (A magyar leíró nyelvészet vonatkozó terminusait az 1. táblázat szemlélteti.)

¹⁵ Gibbs és munkatársai szintén nem elemezhető és elemezhető idiómákról beszélnek: míg az előbbieken nincs nyilvánvaló kapcsolat a szavak és az egészesleg figuratív jelentés közt, az utóbbiakban felfedezhető kapcsolat a részek jelentései és az egészesleg figuratív jelentés között (Gibbs–Nayak–Cutting, 1989).

1. táblázat: Többszavas elemsorok (terminusok a magyar leíró nyelvészetből)

Aforizma	Idiomatikus egység	Példabeszéd
Alkalmi szókapcsolat	Idióma	Politikai jelszó
Állandósult (kötött) szókapcsolat	Jelentéstepadásos szerkezet	Proverbium
Beszédfordulat	Képes beszéd/kifejezés	Sírfelirat, pólófelirat, graffiti
Beszédmű	Konvencionális szójárás	Szitkozódás, átkozódás
Figura etymologica-alakzat	Körülírás	Szállóige, bölcs mondás, idézet
Frazeológiai egység/kapcsolat	Közhely, klisé	Szó értékű nyelvi elem
Frazeologizmus	Közmondás	Szójárás
Frazéma	Lexikális fokozás	Szokványos
Frázis	Maxima	kifejezőmód
Funkcióigés szerkezet, terpeszkedő kifejezés	Megszólítás	Szólás, szóláshasonlat, szólásmondás
Helyzetmondatt	Metaforikus kifejezés	Udvariassági formula
	Mondóka, rigmus, ritmikus kifejezés	

Azzal a feltevéssel együtt, hogy az idiomatikus jelleg sokkal több elemtöbbest érint, mint ahogy azt korábban feltételezték, egyrészt szélesebb értelmezést nyert az 'idióma' és az 'idiomatikus kifejezés' fogalma, másrészt felértékelődött a nyelv idiomatikus jellege (*idiomaticity*). Míg korábban kakukktójásnak számított, ma számos kutató a nyelv egyik központi jelenségének tekinti az idiomatikus jellegét. Ebben nagy szerepet játszott a korpusz-nyelvészet megjelenése, ami új alapokra helyezte az idiomatikus kifejezések meghatározását és kutatását.

Az úgynevezett idiómaelv¹⁶ (*idiom principle*) szerint a beszélők szövegeiket nem (kizárólagosan vagy elsődlegesen) egymorfémás, illetve egyszavas egységekből, hanem hosszabb lexikai egységekből, félig-kész, részben előre-gyártott elemsorokból¹⁷ építik (Sinclair 1991, 110).¹⁸ Ezek a morféma- vagy szókapcsolatok sokszor egyedüli, kizárólagos választási lehetőséget jelentenek a nyelvhasználó számára (azaz grammatikailag-lexikailag-szemantikailag kötöttek, nem szabad kombinációk) – még akkor is, ha nyelvtanilag és jelentésanilag szegmentálhatónak és elemezhetőnek tűnnek (*ibid.*).¹⁹ A szóval kötőszóban például a *-val* nem ugyanaz az instrumentális esetrag, ami például az *autóval* vagy az *Évával* szóalakokban áll, és a szó sem a szótári jelentésével szerepel; inkább arról van szó, hogy a szóval mint egész az egyelemű *így* diskurzusjelölőhöz hasonlatos.²⁰ A *(vmilyen) okból kifolyólag* metaforikus-idiomatikus kifejezésre is igaz, hogy az előre-kész elemsor mint egész jelentése ('(vmi) miatt') és funkciója (diskurzusjelölő) meghatározza a részek tulajdonságait, illetve hogy az alkotóelemek az elemsorban mint egészben értelmezendők, abban veszik fel jelentésüket (vö. Römer 2009, 143).²¹ Nem arról van szó tehát, hogy a részek jelentésének összeadásával kelet-

¹⁶ Az *idiom principle*-t magyarul 'frazológiai elv' elnevezés alatt is említik (pl. Balaskó 2010).

¹⁷ Ez a gondolat összecseng a funkcionális szemlélet 'nyelvi kifejezés' fogalmával: a funkcionális nyelvészet kétségbe vonja az atomisztikus, szó- (vagy morféma-) alapú és kompozicionális megközelítés létjogosultságát, és egy olyan holisztikus megközelítés híve, amelyben hosszabb lexikális egységek, a nyelv frazeológiája, illetve a szavak, szóalakok, szókapcsolatok kombinációi hordozzák a jelentést (pl. Langacker 1987/1991; Stubbs 2001; Evans 2009).

¹⁸ Az idiómaelv ellentéte (vagy ha úgy tetszik, párja, kiegészítője) az úgynevezett szabad választás elve (*open choice principle*). E szerint bizonyos szövegrészekben az üreshely-kitöltő modellel (*slot-and-filler model*) jön létre a jelentés – úgy, hogy minden befejezett egység (szóalak, szókapcsolat, mondat) után szabad hely következik, amely nagyszámú komplex választási lehetőséget ajánl fel, illetve amely ezek alapján a helyi korlátoknak és a nyelvi helyességnek megfelelő módon a lexikonból szabadon kitölthető (Sinclair 1991, 109).

¹⁹ Eredeti: "[A] language user has available to him or her a large number of semi-preconstructed phrases that constitute single choices, even though they might appear to be analysable into segments" (Sinclair 1991, 110).

²⁰ Vö. Sinclair példájával (*of course*) (Sinclair 1991, 111).

²¹ Balázs Géza szerint az „állandósult szókapcsolatok tagjai között nyelvtani, szintagmatikus viszony van, szerepük azonban nem nyelvtani, hanem képzetkeltő jellegű, a közlés során nem az egyén alkotja meg őket, hanem

kezik egy egész (addíció), hanem inkább arról, hogy a részek az egészben nyerik el jelentésüket és tulajdonságaikat; az elemsor mint egyetlen egész tulajdonságává lesznek.

Végeredményben tehát kiszélesedett a frazeológia területe, és kibővült az idióma fogalma. A leíró nyelvészeti és korpusznyelvészeti kutatások kimutatták, hogy a hagyományosan, szűken értelmezett idiómáknál és idiomatikus frazémáknál kifejezések jóval szélesebb körére igaz, hogy a diskurzusban tipikusan együttesen fordulnak elő, és hozzájuk mint elemkombinációkhoz egészes jelentés és funkció rendelődik. Ezek az elemkombinációk „köszelekció, más szóval [rendszeres, habituális] együttes kiválasztás eredményeként jönnek létre, és kibővített jelentésegységet alkotnak” (Balaskó 2010, web). Nemcsak a szerkezetileg befejezett frazeológiai egységek (pl. szólások és közmondások) tartoznak ide, hanem számos, szerkezetileg befejezetlen (pl. inflexiós toldaléko(ka)t igénylő vagy szintaktikailag variálható) elemsor is, amelyek emiatt nem tekinthetők teljesen lexikalizált frazeológiai egységnek, csupán félig-kész keretnek.

Ezekre a kombinációkra jellemző, hogy alkotótagjaik a diskurzusban rendszeresen, szokászerűen együtt szerepelnek – visszatérő, ismerős, megjósolható elemsorként, előnyben részesített, szokványos kifejezésmódként. A gyakran együttesen kiválasztódó elemek egy fokozatos, szerkezeti-jelentésbeli összeforrási-összetapadási folyamaton mennek keresztül, amelynek során kialakul egy jelentésegység, amelyben az elemek gyakran elvesztik önálló, független jelentésüket; az elemsor egy olyan egészes jelentéssel, illetve funkcióval társul, amely gyakran nem vagy csak részben/nehezen állítható elő a részek jelentésének összeadásával (idiomatikus lesz).

A kibővített jelentésegységek nemcsak a természetes diskurzus, hanem az emberi kogníció alapvető építőkövei és szervezőelemei. Gibbs (2007) megfogalmazásában az idiómák és más frazeológiai egységek „nem pusztán nyelvi díszek [...], hanem szerves részei annak a nyelvnek, amely megkönnyíti a társas interakciót, elősegíti a szövegkoherenciát, és – nem utolsósorban – az emberi gondolkodás alapvető mintáit tükrözik”²² (p. 697; ford. a szerző); az idiómák „maradandó metaforikus és metonimikus konceptuális struktúrákhoz kötődnek”²³ (p. 698; ford. a szerző).

A mindenkori (felnőtt, anyanyelvi) beszélő rengeteg elemkombinációt használ nagy relatív gyakorisággal, rutinszerűen, adott egészes jelentésekkel, szerepekben és célokkal. Mivel ezeket a kibővített jelentésegységeket a beszélő mindennap használja, azok kiüresedtek, megszokott, közömbös elemsorokká vál(hat)nak számára; nem tűnnek fel neki, elsiklik felettük. Az idegen nyelvi tanuló azonban többnyire (véltetőleg) észreveszi ezeket a kifejezéseket, mert számára azok nem hétköznapiak, nem maguktól értetődőek.

Emiatt és a fenti eredmények tükrében minden olyan nyelvi kifejezés idiomatikusnak tekinthető, amely az idiómaelv működésével társítható, s amelynek egészes jelentése, funkciója és működése legalábbis nehezen számítható ki vagy jósolható meg csupán alulról felfelé építkezve, a részek jelentéséből és tulajdonságaiból kiindulva. Jó teszt lehet erre a fordítás: minden, amit (a kötelező átváltási műveleteket leszámítva) nem lehet szó szerint lefordítani idegen nyelv(ek)re úgy, hogy a kapott elemsorhoz ugyanaz a jelentés és/vagy használati érték társuljon, mint az eredetiben, idiomatikusnak tekinthető. Hasonlóképpen a magyar mint idegen nyelv (MINY) tanításában is minden olyan nyelvi kifejezés, amit a tanulónak egészben kell megtanulnia – csakúgy, mint az olyan lexémákat, mint pl. a *nap*, a *felhő*, vagy a *napsütés* –, idiomatikusként kezelendő.

A MINY-ben régóta köztudott, hogy a klasszikus idiómák eltérő bánásmódot igényelnek. Ehelyütt én inkább arra hívnám fel a figyelmet, hogy ezt a bánásmódot ki kell terjeszteni to-

csupán a kész elemeket alkalmazza, «idézi» vagy «átalakítja»” (www.nyud.hu/NMNyK/eloadas/balaszgeza.rtf).

²² Eredeti: “[...] are not mere linguistic ornaments [...], but are an integral part of the language that eases social interaction, enhances textual coherence, and, quite importantly, reflect [*sic!*] fundamental patterns of human thought” (Gibbs 2007, 697).

²³ Eredeti: “[...] linked to enduring metaphorical and metonymic conceptual structures” (Gibbs 2007, 698).

vábbi, az idiómaelv alapján szerveződő kibővített jelentésegységekre is, sőt, egyéb, még a liberálisabb értelmezés szerint sem idiomatikus elemsorokra is. Egészleges, lexikai-grammatikai, szemantikai és kontextuális bánásmódot igényelnek – a non-kompozicionalitás, invariabilitás és idioszinkratikus jellegű elemsorok mellett – az idiomatikus kifejezések is: az olyan, az idiómaelv alapján szerveződő többmorfémás, illetve többszavas lexikai-frazeológiai egységek, amelyek elemei a diskurzusban rendszeresen együttesen fordulnak elő, és amelyekhez olyan egészleges jelentés és funkció társul, amely gyakran nem vagy csak részben/nehezen számítható ki a részek jelentésének összeadásával. Ezek az elemkombinációk egyfelől ismerős, szokványos kifejezésmódok, amelyeket a beszélők előnyben részesítenek adott jelentések és funkciók kifejezésére egyéb, lehetséges elemkombinációkhoz képest, másfelől pedig olyan félkész, részben előre-gyártott, szerkezetileg-szemantikailag részben kötött elemsorok, amelyek egyes elemei nagy valószínűséggel megjósolhatók, illetve amelyek idiomatikusága (szokványossága) megítélhető.²⁴

Zárasképpen, egyre többen hangsúlyozzák, hogy a nyelv a használatban nem annyira kreatív, mint azt korábban feltételezték; a nyelv jelentős része szokásszerű és megjósolható: frazeológus, idiomatikus, klisészerű vagy formulaszerű (vö. pl. Bolinger 1976, 2; Fillmore 1976, 24; Hanks 1996, 85; Wray 1999, 215). A korpuszadatok mindenesetre azt látszanak igazolni, hogy a beszélők nagymértékben élnek konvencionális, szokványos, rutinszerű mintákkal az élőnyelvben. Ezek az idiomatikus, formulaszerű elemsorok a MINY-ben egyáltalán nem triviálisak vagy maguktól értetődőek: egy optimális MINY-kontextusban tudni kell, hogy a magyar nyelvű kommunikációban milyen helyzetben hogyan szokták kifejezni magukat a beszélők, és ezeket a kifejezéseket mint kész vagy félkész kereteket kell tanítani a tanulóknak (igény szerinti elemzés mellett).

4. Szótöbbségek, kollokációk, lexikai csoportok

A számítógépes korpuszok megjelenésével és a korpusznyelvészet fellendülésével lehetővé vált az írott/beszélt nyelvben gyakran előforduló, az idiómaelv alapján szerveződő (szokványos, visszatérő, félig kész, de nem feltétlenül non-kompozicionális) kibővített jelentésegységek statisztikai alapú vizsgálata. A morfológiailag előelemzett szövegkorpuszokban a gyakran együtt előforduló szó párok²⁵ (*bigramok*), szóhármások (*trigramok*) vagy – összefoglaló néven – szótöbbségek (*n-gramok*) beazonosítása formalizálható kritériumok (statisztikai mutatók) alapján történik, az alosztályok elkülönítésére pedig nyelvtani és szemantikai (illetve pragmatikai) kritériumokat lehet alkalmazni (vö. Reményi 2010, 67-68).

A korpuszelemzéssel vizsgálható szótöbbségek két nagy alosztálya²⁶ Biber szerint (Andor 2010, 311-312) a kollokációk és a lexikai csoportok (*lexical bundles*).²⁷

²⁴ Hasonló véleményen van Langacker is: „a nyelvi kifejezések [...] konceptuális tartalom hozzáféréseinek félig-strukturált eszközei [...] Úgy vélem, hogy [...] [a]mi valóban rendkívül fontos, de tipikusan mégis kimarad [ti. a szótárakból vagy a nyelvkönyvekből – megjegyzés a szerzőtől] [...], az annak a bemutatása, hogy normális módon hogyan fejeződnek ki egy nyelvben a dolgok [...] Azután, hogy az ember az összes szabályt megtanulta egy nyelvtankönyvből és elsajátította az alapszókinccset, mégis szembetalálja magát a következő problémával. Ha van valami közölnivalója, elvileg több tucatnyi, több száz, sőt, végtelenül sok módja van annak, ahogy kifejezheti mondanivalóját az adott nyelven—s mind egyenlő mértékben elfogadható grammatikailag az alapszókinccs használata mellett. Mégis az a helyzet, hogy a beszélők általában egy bizonyos módon fejezik ki magukat az összes számukra rendelkezésre álló lehetőség közül. Tehát a problémát az jelenti, hogy tudjuk-e, hogy hogyan kell normális módon kifejezni magunkat az adott nyelven (Andor 2005, 20-21).

²⁵ A 'szó' itt lemmát jelent.

²⁶ Ezek mellett szerepelnek még a szoros értelemben vett (szerkezetileg teljes, non-kompozicionális és invariábilis) idiómák, amelyek kutatására azonban nem a korpuszvizsgálat a legalkalmasabb, mivel azok egyrészt nem gyakoriak, másrészt pedig nem formalizálható a beazonosításuk (szemantikai alapon történik).

²⁷ Korpuszszempontból a szótöbbségek egy másik lehetséges csoportját alkotják a szabad kombinációk, vagyis az alkalmilag, ritkán egymás mellé kerülő, szemantikailag szó szerint értendő szótöbbségek. Ezeket – mivel nem

A szoros értelemben vett kollokáció olyan, nagy gyakorisággal előforduló szótöbbes (lemmák gyakori együttes előfordulása), amelyben egy szintaktikai egységbe tartozó két vagy három, lexikális kategóriájú lexéma (főnév, melléknév, ige vagy határozószó) társul egymással (v.ö. Andor *i.m.*, Reményi *i.m.*) – sokszor előre kitalálható módon (pl. *zűmmögő méh*). A szoros értelemben vett kollokációkutatást az érdekli, hogy egy adott, lexikális kategóriájú lemmával milyen más, szintén lexikális kategóriájú lemma (vagy lemmák) fordul(nak) elő tipikusan (pl. *szám* (N)+(V): *számot ad, számon kér; ádáz* (A)+(N): *ádáz ellenség; ádáz* (Adv)+(V): *ádázul harcol*).

A kollokációk vizsgálatára konkordanciákat, (relatív) gyakoriságot és az MI-együtthatót használják, amelyek tükrében a kollokáció két (esetleg három), lexikális kategóriába tartozó lemma közti kapcsolatra vonatkoztatható.²⁸ Reményi (2010) továbbá megjegyzi, hogy az így kinyert szótöbbesek körét szemantikai-grammatikai elemzés útján tovább kell szűkíteni (p. 68-69). Elsősorban a klasszikus idiómákat kell kiszűrni²⁹ (az állandó szókapcsolatokat az egynyelvű szótárak is szerepeltetik), majd a fennmaradó, nem idiomatikus, „de valamilyen hozzáadott jelentés-momentummal azért rendelkező szótöbbesek közül érdemes különválasztani azokat, melyekben a potenciális szinonimák közül többnyire csak egy alcsoport társulhat [nem triviális módon] a szótöbbes másik/többi tagjához” (Reményi 2010, 69). Ezekre az jellemző, hogy a csomópontjukhoz (ahhoz a lemmához, amin az elemzés folyik – pl. *szitok*) nem megjósolható módon kapcsolódik a kollokáltjuk: a más, szabad kombinációkban egymással felcserélhető szinonimák közül (pl. *porcukrot szór/hint*) csak az egyik kapcsolódhat a csomópont-hoz (ú.m. *szitkot szór*, és nem *szitkot hint*). A nyelvoktatásban ugyanakkor az ebből a szempontból kompozicionálisnak, triviálisnak vagy szabadabbnak tűnő gyakori kollokációkat (pl. *tévét néz*) is érdemes figyelembe venni, hiszen azok egyáltalán nem biztos, hogy triviálisak a MINY-tanuló számára. Sőt, nagyon valószínű, hogy azokat praktikus okokból (ú.m. a gyakori használat vagy a benne foglalt nyelvtan miatt – pl. *tévét néz*: tárgyrag, névelő hiánya, csupasz NP+VP szórend) egészen, egyetlen kifejezésként memorizálja a tanuló.

A kollokációkkal ellentétben a lexikai csoportok³⁰ (LCS) kutatása azzal foglalkozik, hogy egy adott, lexikális kategóriájú szóalakkal milyen funkcionális kategóriájú elemek (nyelvtől függően önálló szavak vagy kötött morfémák – az angolban pl. szavak)³¹ fordulnak elő tipikusan (Andor 2010, 311). Az LCS nem nyelvészeti eszközökkel, hanem pusztán gyakorisági alapon definiált fogalom: „szavak³² leggyakrabban visszatérő sorozatai”³³ (Andor 2010, 312; ford. a szerző).

tekinthetők sem visszatérő és szokványos, sem félig-kész, sem idiomatikus kifejezéseknek – a jelen tanulmányban nem tárgyaljuk.

²⁸ A konkordancia az adott lemma „megadható nagyságú környezetében (*n* szónyi kollokációs ablakon belül) megadható lemma [...] vagy megadható szófajú, nem specifikált szó összes [előfordulása] megadható nagyságú szövegekörnyezetben” (Reményi 2012, 70). A gyakoriság „a szótöbbes tagjainak közös gyakorisága ($f(x,y)$) a korpuszban”; a relatív gyakoriság pedig „a szótöbbesnek a korpusz összes szövegszavához képest megadott gyakorisága ($f(x,y)/N$)” (Reményi 2012, 81). Az MI-együttható (vagy a kölcsönös információ együtthatója) „az a mutató, amely a szótöbbes relatív gyakoriságát a szótöbbes két (vagy több) tagjának a kollokáción kívüli relatív gyakoriságának arányában adja meg [...]”

$$MI = \log \frac{f(x,y)/N}{f(x)/N * f(y)/N} \text{ (ibid).}$$

²⁹ Ti. az „idiomaticitás (vagyis a kompozicionalitás hiánya [...]), valamint két másik jellemző tulajdonság (a tagok behelyettesíthetőségének és a szintaktikai változtatásnak a tilalma) segítségével” (Reményi 2010, 68). Megjegyzendő, hogy ez az elkülönítés egyáltalán nem könnyű és egyértelmű.

³⁰ Ti. a 'lexical bundle' Jablonkai Réka (2009) fordításában.

³¹ A magyarban a funkcionális kategóriájú elemek közé tartoznának például a névelők, a tagadószók, a segédigék, a kérdő partikula és az inflexiók toldalékok is (Kenesei 2000, 105-107).

³² A szó itt valószínűleg szövegszót jelent. Az angol nyelvű korpuszokban, mivel nem agglutináló vagy polyszintetikus nyelvről van szó, például a prepozíciók is szövegszavaknak (szavaknak) számítanak.

³³ Eredeti: "most common, recurrent sequences of words" (Andor 2010, 312).

A lexikai csoport hosszának megállapítása elemzésenként változó: tipikusan három- vagy négy-, esetleg öt- vagy hatszavas szósorokat vizsgálnak (vö. Biber és mtsai. 2004a, 376). Az LCS-k tehát „három vagy többszavas sorozatok, amelyek statisztikai tendenciát mutatnak az együttes előfordulásra”³⁴ (Biber és mtsai. 1999, 183; ford. a szerző). 2004-es tanulmányukban Biber és munkatársai (saját megfogalmazásuk szerint „konzervatív módon”) olyan négyszavas LCS-ket vizsgáltak, amelyek legalább negyvenszer előfordultak a 2 009 400 szövegszavas korpuszukban (Biber és mtsai. 2004a, 376). Létezik azonban ennél szigorúbb meghatározás is: „lexikai csoport az olyan négyszavas lexikai egység, amely legalább negyvenszer fordul elő egymillió szövegszóban”³⁵ (Biber–Barbieri, 2007 –hivatkozva Jablonkai 2009, 16). Egy LCS-nek továbbá – az idioszinkratikus nyelvhasználat eseteit kiküszöbölendő – legalább öt különböző szövegben szerepelnie kell³⁶ (Biber és mtsai. *i.m.*, Jablonkai *i.m.*)

Biber szerint a lexikai csoportok nyelvtani elemzése és az adatok értelmezése arra utal, hogy az LCS-k sem idiómáknak, sem pedig (kibővített) kollokációknak nem tekinthetők, hanem egy teljesen új kategóriát jelentenek (Andor 2010, 312). Lexikális és funkcionális kategóriájú szavak olyan kombinációi, amelyek szerkezetileg tipikusan nem teljesek (ezért a leíró nyelvészet nem ismeri őket), hanem két frázison (összetevős szerkezeten) vagy tagmondaton ívelnek át (*ibid.*):³⁷ gyakran egy frázis (csoport) vagy tagmondat elejéből és egy annak alárendelt, az alá tartozó összetevő vagy szerkezet első szavából állnak (Biber és mtsai. 2004a, 399).

Az LCS-k óriási szerepet játszanak a diskurzus építésében: ők „az írott és beszélt szöveg építőkövei[...], hiszen ezek adják meg a szöveg nyelvi keretét a közlendő tartalomhoz” (Jablonkai 2009, 14). „Ezek a szósorok strukturális ’kereteknek’ tekinthetők, amelyeket egy ’üres hely’ követ. A keret egyfajta diskurzushorgonyként működik az üres helyre kerülő ’új’ információ számára, amely közli a hallgatóval/olvasóval, hogyan értelmezze az információt a véleményre/attitűdre, a szövegszerveződésre vagy a referenciára való tekintettel”³⁸ (Biber és mtsai. 2004a, 399; ford. a szerző).

Úgy tűnik, szoros kapcsolat van a lexikai csoportok szerkezeti felépítése és a szövegben betöltött funkciója között (Biber és mtsai. 2004a, 397-398). Az alárendelés-alapú (pl. ’that’-es vagy ’WH’-s mellékmondatrészletet tartalmazó) LCS-k tipikusan véleményt, attitűdöt (*stance*) fejeznek ki (Biber és mtsai. 2004a, 397-398) – hasonlóak lehetnek a magyarban például a *hoggy*-os mondatok: *azt hiszem, hoggy*. Az NP/PP-alapú (főnévi és előljárós szerkezetet tartalmazó) LCS-k többnyire referenciális funkciót látnak el (*ibid.*) – a magyarban példa lehetne erre: *az egyik leg-*. A VP-alapú LCS-k (igei csoportot tartalmazó szerkezetek) pedig az előbbieken kívül diskurzusszervezőként is fontos szerepet játszanak (*ibid.*) – pl. *most nézzük meg*. Biberék másik fontos észrevétele, hogy ez a megoszlás főként a regisztereknek köszönhető: a kötetlen szóbeli társalgásban például gyakran fejezzük ki véleményünket, attitűdjeinket VP- és alárendelés-alapú lexikai csoportokkal, míg a tudományos szövegekben elsősorban NP/PP-alapú lexikai csoportok hajtják végre a referenciális utalásokat (Biber és mtsai. 2004a, 398). (Biberék részletes kategorizációját a 2. táblázat mutatja.)

Fontos kérdés lehet, hogy hogyan adaptálható a lexikai csoport angol nyelvre kifejlesztett definíciója (és profilja) a magyarra (a lexikai csoportokat még nem kutatták a magyar nyelv-

³⁴ Eredeti: “sequences of three or more words that show a statistical tendency to co-occur” (Biber–Conrad 1999, 183).

³⁵ A szövegszó olyan betűcsoport, amelyet mindkét oldalán szóköz határol (ill. jobb oldalán írásjel állhat).

³⁶ Ennek a megszorításnak nem volt nagy hatása a gyakorlatban, hiszen a legalább negyvenszer előforduló LCS-k a szövegekben jócskán elszórtan jelentek meg (még a legritkábbak is húsz különböző szövegben) (Biber és mtsai. 2004a, 376).

³⁷ Biberék példái között szerepel például: *I don’t know what, do you want to, a little bit about, at the end of the, and things like that* (Biber és mtsai. 2004a).

³⁸ Eredeti: “These sequences of words can be regarded as ‘structural frames’, followed by a ‘slot’. The frame functions as a kind of discourse anchor for the ‘new’ information in the slot, telling the listener/reader how to interpret that information with respect to stance, discourse organization, or referential status” (Biber és mtsai. 2004a, 399).

ben). Több lehetséges út is kínálkozik. A legegyszerűbben kivitelezhető megoldásnak az tűnik, ha megtartjuk az LCS eredeti definícióját, és szövegszavakban gondolkozunk: ebben az esetben az, ami egy lexikai csoport lehet az angolban (pl. *I don't know, a lot of times*), a magyarban nem feltétlenül az (*nem tudom, sokszor/számos esetben*). Elképzelhető, hogy emiatt a magyarban az LCS hosszát nem három vagy több, hanem kettő vagy több szövegszóban kellene meghatározni. A másik lehetséges megoldás az lehet, hogy az LCS definíciójának csak a két alapvető szempontját tartjuk meg (a hossz és az előfordulás gyakorisága), de módosítjuk a keresés alapegységét (szövegszó), és – az agglutináló jellegnek megfelelően – bevonjuk az inflexiós toldalékokat is. Így egyrészt volnának olyan elemeink, amelyek lexikális kategóriájú lexémák relatív szótöve³⁹ lennének, és volnának egyéb, nem lexikális kategóriájú elemeink,⁴⁰ és ezeknek a leggyakoribb három-, négy- vagy esetleg többtagú sorozatait kellene keresnünk. Akárhogy is döntünk azonban, mindenképpen számolnunk kell a toldalékolásból származó különbségekkel (pl. az *I would like to* vs. *szeretnék ...-ni* esetében a személyes névmás helyett személyrag áll, a segédige helyett módjel, és a vonzat nem folyamatosan, hanem keretesen kapcsolódik). Ebből kifolyólag az LCS-k köre és osztályozása előreláthatólag egészen más képet fog festeni a magyarban, mint az angolban.

A MINY-ben emellett figyelembe kell venni azt is, hogy az LCS-knek az anyanyelvi korpuszok alapján megállapított gyakorisága leginkább a tanításban és a szövegértés mérésében lehet irányadó; a tanulás és az idegennyelv-tudás természetének megértéséhez a gyakori szótöbbségeket speciális MINY-tanulói korpuszokon kell kutatni, és a gyakoriságon túl további szempontokat is be kell vonni a vizsgálatba.

³⁹ Ti. főnév, ige, melléknév, határozószó (Kenesei 2000, 105-107), valamint ide sorolhatnánk az igeneveket és a képzett szavak relatív szótöveit is. Mindenképpen számolni kell azokkal a toldalékokkal, amelyeknél problémás a képző vagy inflexiós toldalék státusz megítélése (pl. a –hAt, a leg–, a –kor vagy a –(j)A stb. kapcsán).

⁴⁰ Ti. névelők, segédigék, tagadószók, partikulák, számnevek, névmások, mondathatározók, mondatbevezetők, kötőszók, igekötők, névutók és inflexiós toldalékok (vö. Kenesei 2000) – kivéve a számjelet.

2. táblázat: A lexikai csoportok kategorizációja (Jablonkai 2009, 17-19. 3. és 4. táblázat nyomán)⁴¹

A LEXIKAI CSOPORTOK (LCS) TÍPUSAI	
I. Nyelvtani szerkezetük szerint	Példa (négyszavas LCS-k)
IGEI CSOPORTOT (VP) TARTALMAZÓ LCS	
(kötőszó+) 1. v. 2. sz. névmás + VP-részlet (kötőszó+) 3. sz. névmás + VP-részlet diskurzuszjelölő + VP-részlet VP (nem passzív igével) VP (passzív igével) eldöntendőkérdés-részlet kiegészítendőkérdés-részlet	<i>well I don't know it's going to be I mean I don't have a lot of is based on do you want to what do you think</i>
ALÁRENDELŐI ÖSSZETETT MONDAT RÉSZLETÉT TARTALMAZÓ LCS	
1. vagy 2. sz. névmást tartalmazó főmondat + mellékmondatrészlet 'WH'-s mellékmondatrészlet 'if'-es mellékmondatrészlet 'to'-s mellékmondatrészlet 'that'-es mellékmondatrészlet	<i>I don't know if what's going to happen if we look at to be able to that there is a</i>
FŐNÉVI (NP) ÉS ELŐLJÁRÓS (PP) SZERKEZETET TARTALMAZÓ LCS	
NP 'of'-os csoportrészlettel NP hátravetettmódosító-részlettel Egyéb, NP-t tartalmazó kifejezések PP-t tartalmazó kifejezések Összehasonlító kifejezések	<i>one of the things a little bit about or something like that at the end of as far as the</i>
II. A szövegben betöltött szerepük szerint	Példa (négyszavas LCS-k)
VÉLEMÉNYT ÉS ATTITÚDÓT KIFEJEZŐ LCS	
episztemikus hozzáállás kifejezése attitúd/modalitás kifejezése vágyat, óhajt kifejező kötelezettséget/utasítást kifejező szándékot/jóslást kifejező képességet kifejező	<i>I don't know what you want to go you don't have to I was going to can be used to</i>
DISKURZUSSZERVEZŐ LCS	
témaindító/témát megjelölő témakifejtő/témát magyarázó	<i>let's have a look to do with the</i>
REFERENCIÁLIS LCS	
azonosító/fókusz meghatározó pontatlanságot kifejező jellemző tulajdonságokat meghatározó mennyiséget meghatározó kézzel fogható kereteket meghatározó nem kézzel fogható kereteket meghatározó hely-/idő-/szövegreferencia helyreferencia időreferencia szövegdeixis multifunkcionális referencia	<i>is one of the and things like that a lot of times in the form of in the case of in the United States at the same time as shown in figure at the end of</i>

⁴¹ Jablonkai táblázatait Biber és mtsai. (2004a, 381, 384-388) alapján készültük.

5. Lexikalizálódott grammatikai konstrukciók, félkész keretek

Ha tágabb keretben kívánjuk értelmezni a korpuszelemzések adatait, felmerül a kérdés, hogy miért vannak gyakori szótöbbségek, és hogy hogyan írhatók le egy (lexikai-grammatikai) modellben a különféle nyelvi mintázatok. A HANyE égisze alatt többféle, a nyelvi mintázatokkal kiemelten foglalkozó nyelvten napvilágot látott; a jelen tanulmányban ezek közül a konstrukciós grammatikát (KxG) (annak is a Goldberg-féle és a Croft-féle változatát)⁴² tárgyaljuk. A KxG ugyan nem tartja egymástól élesen elválaszthatónak a lexikát és a grammatikát (Croft, 2001, 16), illetve vizsgálódásaiban integrálja a kettőt, a grammatikai megjelenítést mégis a forma részének tekinti, elemzéseiben pedig grammatikai kategóriákkal és relációkkal is operál (Andor 2005, 14-16); ezzel a megközelítéssel pedig a MINY is szimpatizál. A másik, fontosabb ok, amiért ez a modell ígéretes lehet a jelen szempontból, a KxG kérdésfeltevésében rejlik: „[M]it kell tudniuk egy adott nyelv beszélőinek, és mi az, amit ’ki tudnak találni’ ez alapján a tudás alapján ahhoz, hogy sikeresen használhassák a nyelvüket[?]”⁴³ (Fried, constructiongrammar.org; ford. a szerző.) Ez a kérdésfeltevés olyan elvek bemutatását helyezi kilátásba, amelyekkel leírható lehet a tudás, amellyel a (MINY-) beszélőnek rendelkeznie kell ahhoz, hogy használni tudja a szótöbbséget.

A KxG a korábban a nyelv „perifériájának” tekintett jelenségek (pl. idióma) tanulmányozásából nőtte ki magát egy olyan „átfogó kutatási paradigmává, amelynek nyíltan megfogalmazott célja, hogy – szemben a formális generatív nyelvtenokkal – a nyelv egészét lefedje, nem csak annak *a priori* meghatározott «mag» részeit”⁴⁴ (Fried–Nikiforidou 2009, 1; ford. a szerző). A későbbi konstrukciós nyelvészek legfontosabb kiinduló megfigyelése az volt, hogy két vagy több forma együttes előfordulása sok esetben nem jósolható meg általános elvek alapján, és hogy ezek az együttes előfordulások gyakran eredményeznek olyan egységeket, amelyek tulajdonságaira nem adnak magyarázatot az általános elvek, illetve amelyek jelentése más vagy több, mint az egyes részek elszigetelt jelentéseinek összege (*ibid*). Körvonalazódott az elgondolás, hogy a nyelv alapegysége (vö. Goldberg 1995, 4) és a nyelvreírás alaptárgya (vö. Andor 2005, 15) nem más, mint formának és jelentésnek egy-egy ilyenfajta párosítása; létrejött a konstrukció fogalma, és megszületett a konstrukciós grammatika.

A KxG alapfeltevése, hogy „a nyelv olyan, többé-kevésbé összetett mintázatok – KONSTRUKCIÓK – kínálata, amelyek konvencionizált és bizonyos vonatkozásokban non-kompozicionális módon integrálják a formát és a jelentést”⁴⁵ (Fried, constructiongrammar.org; ford. a szerző). A rövid meghatározás szerint a konstrukciók „forma és funkció konvencionizált párosításai”⁴⁶ (Goldberg 2006, 3; ford. a szerző), vagy még rövidebben „forma–jelentés párok” (pl. Goldberg 2003, 219; Andor 2005, 15).

A konstrukcionista megközelítések a következő elveket osztják (Goldberg 2003, 219):

- Minden nyelvi szint úgy értendő, hogy ott a forma szemantikai vagy diskurzusfunkcióval párosul.
- Kiemelt jelentőségűek az eseményekkel és állapotokkal kapcsolatos fogalomalkotás árnyalatnyi finomságú szempontjai.

⁴² Noha a Goldberg-féle konstrukciós nyelvten és a Croft-féle radikális konstrukciós grammatika nem teljesen ugyanaz (vö. Croft 2001, 14-62, főleg 58-59), a jelen tanulmányban egységesen KxG-ként utalok rájuk, és első sorban azokat az elveket tárgyalom, amelyek közősek a két modellben.

⁴³ Eredeti: “what do speakers of a given language have to know and what can they ‘figure out’ on the basis of that knowledge, in order for them to use their language successfully?” (Fried, constructiongrammar.org).

⁴⁴ Eredeti: „a wholesome, comprehensive research paradigm, which, in contrast to formal generative grammars, is explicitly aimed at covering language as a whole, not just its a priori determined «core» parts” (Fried–Nikiforidou 2009, 1).

⁴⁵ Eredeti: “language is a repertoire of more or less complex patterns – CONSTRUCTIONS – that integrate form and meaning in conventionalized and in some aspects non-compositional ways” (Fried, constructiongrammar.org).

⁴⁶ Eredeti: “conventionalized pairings of form and function” (Goldberg 2006, 3).

- A szintaxisban nincsen 'zsákbamaczka' – azaz nem posztulálunk mögöttes szerkezetet és fonológiai üres elemeket.
- A konstrukciókat input alapján, általános kognitív mechanizmusokkal tanuljuk (konstruáljuk); a különböző nyelvekben eltérő konstrukciók várhatók.
- A különböző nyelvek közti általánosítások (generalizációk) általános kognitív megszorításokkal és az érintett konstrukciók funkcióival magyarázhatók.
- Az egy adott nyelven belüli konstrukciók közti általánosítások olyan öröklődési hálózatokkal ragadhatók meg, amelyeket már korábban is alkalmaztak a nem-nyelvi tudás megragadására.
- Nyelvtudásunk teljessége megragadható egy úgynevezett 'konstrukt-i-konnal': konstrukciók hálózatával.

Hogyan néz ki egy konstrukció a gyakorlatban, és hogyan lehet beazonosítani?

„Bármely szerkezeti minta konstrukciónak tekinthető, ha formájával vagy jelentésével kapcsolatban van valami, ami szigorú értelemben nem jósolható meg az alkotórészeik tulajdonságaiból vagy más konstrukciókból. Egy konstrukció léte tehát akkor állapítható meg egy grammatikában, ha kimutatható róla, hogy a jelentése és/vagy a formája nem származtatható kompozicionálisan az adott nyelvben létező más konstrukciókból. [...] [A] konstrukciók egyértelmű esetei a morfémák, mivel azok forma és jelentés semmi másból nem megjósolható párosításai [...] A fenti definícióból következik, hogy a lexikont nem lehet élesen különválasztani a grammatika többi részétől”⁴⁷ (Goldberg 1995, 4; ford. a szerző).

Ennek értelemben konstrukciónak tekinthetők a morfémák (pl. *-ing*), az egymorfémás szavak (pl. *avocado*, *and*), a többmorfémás szavak (pl. *daredevil*), a lexikailag teljesen és részben kitöltött idiómák (pl. *going great guns*, *jog /someone's/ memory*), a lexikailag részben kitöltött, valamint a teljesen általános és produktív frazális szerkezetek is (pl. *the Xer*, *the Yer*; *SUBJ [V OBJ₁ OBJ₂]*) (Goldberg 2003, 220). Ezen kívül számos konstrukcionista megközelítés érvel amellett, hogy teljes mértékben megjósolható, azaz szemantikailag transzparens és kompozicionális mintázatok is konstrukciónak minősülhetnek – feltéve, ha elég nagy gyakorisággal fordulnak elő⁴⁸ (Goldberg 2006, 12-13).

A konstrukciók tehát lehetnek rövidebbek, egyszerűbbek és hosszabbak, összetettebbek, lehetnek idiomatikusabbak és transzparensőbbek, lehetnek lexikailag rögzítettebbek és sematikusabbak, idioszinkratikusabbak és általánosabbak. Bármilyen is legyen azonban a formai oldaluk, a konstrukciók közös vonása, hogy jelentésüket egységükben hordozzák; az nem a bennük található elemek jelentéseinek összeadódásával keletkezik (Fried–Nikiforidou 2009, 1). A konstrukciók beazonosításában éppen ezért a finom, részletes értelmezés (*construal*) és a felszíni forma⁴⁹ szempontjai játszanak szerepet (Goldberg 2003, 223).⁵⁰

⁴⁷ Eredeti: "Constructions are taken to be the basic units of language. Phrasal patterns are considered constructions if something about their form or meaning is not strictly predictable from the properties of their component parts or from other constructions. That is, a construction is posited in the grammar if it can be shown that its meaning and/or its form is not compositionally derived from other constructions in the language [...] [M]orphemes are clear instances of constructions in that they are pairings of meaning and form that are not predictable from anything else [...] It is a consequence of this definition that the lexicon is not neatly differentiated from the rest of grammar (Goldberg 1995, 4).

⁴⁸ Egyre több konstrukcionista elemzés használ fel korpuszokat, ld. pl. Croft 2009 vagy Goldberg–Auwera 2012.

⁴⁹ A felszíni forma leírása más-más konstrukciók esetében más-más jellemzők megadásával történhet. Vegyük például az egyik klasszikust, az ú.n. 'ditranzitív' (kettős tárgyat tartalmazó) konstrukciót:

Sem: intend-CAUSE-RECEIVE	(agt	rec(secondary topic)	theme)
		⋮	
verb	()
Syn:	Subj	Obj1	Obj2

Forma és jelentés relációja tehát minden nyelvi szinten megvalósul – a morféimáktól az összetevős szerkezetekig vagy a mondatokig, sőt, akár a diskurzus nagyobb darabjaiig is (Fried–Nikiforidou 2009, 1-2). Ennek egyik következménye, hogy bármilyen típusú is egy konstrukció, azt a nyelv és a nyelvtudás ugyanannyira fontos részének kell tekinteni, mint bármely másik típust. A másik következmény, hogy – mivel a jelentést maga a konstrukció hordozza, nem pedig annak egyes részei külön-külön – minden nyelvi dimenzió (a fonológia, a (morfo)szintaxis, a szemantika/konceptualizáció és a pragmatika) egyenrangú szereplőként vesz részt a nyelvi kifejezés alakításában. Ebből pedig az következik, hogy a nyelvreírásban figyelembe kell venni az adott konstrukció minden lehetséges vetületét (*ibid.*).

Hogyan kell leírni egy konstrukciót? Más szóval milyen információkat kell tudnia egy beszélőnek ahhoz, hogy használni tudjon (megértse és a produkciójában alkalmazza) egy adott konstrukciót? A konstrukciós megközelítés szerint ismerni kell a formát és a jelentést, valamint a kettő relációját. Ez az elemzés síkjára levetítve azt jelenti, hogy le kell írni a formai oldalt és a jelentésoldalt, valamint azt, hogy ez a két oldal hogyan kapcsolódik össze. A formai oldalhoz tartozik a konstrukció morfoszintaktikai szerkezete (pl. toldalékolás, szórend, vonzatkeret) és jellegzetes fonológiai tulajdonságai (pl. prozódia, intonáció) (Fried–Nikiforidou 2009, 2). A jelentésoldal leírása tág: az adott formával asszociált szemantikai információkon túl⁵¹ idetartoznak a konstrukcióhoz konvencionálisan társított különféle pragmatikai és szocio-interakcionális jellegű információk is (*ibid.*). Az olyan, a MINY-ben különösen hasznosnak ítélt kifejezések leírása kapcsán, mint amilyen pl. *a jó napot kívánok* vagy *a végül, de nem utolsó sorban*, különösen ajánlott nemcsak a formai oldalt figyelembe venni, hanem az adott kifejezésnek a diskurzusban betöltött funkcióját is (pl. beszédaktus, diskurzusjelölés) vagy azt, hogy az adott kifejezés milyen regiszterrel, milyen beszédhelyzettel, illetve milyen szociokulturális vagy szocio-interakcionális értékekkel társul konvencionálisan.

A fenti meglátások végeredményben a nyelv, a nyelvtudás és a nyelvtanulás következő értelmezéséhez vezették el a konstrukciós nyelvészeket:

„a grammatika konstrukciók leltárának tekinthető [...] A konstrukciók [...] közös tulajdonságaiknál fogva összekapcsolódó mintázathálózatokká szerveződnek. Egy beszélő produktív mintázatokra vonatkozó tudása semmiféle különleges kognitív apparátust nem igényel, és lényegét tekintve nem különbözik az idiomatikusabb mintázatokra vonatkozó tudásától

A ditranzitív konstrukció esetében felszíni formán a konstrukció szemantikáját (a predikátum és az argumentumok tematikus szerepei), az információszerkezet egyes tulajdonságait (pl. a recipiens mint másodlagos topik) és a konstrukcióban az egyes szerepekhez kötődő grammatikai kategóriákat (pl. V), illetve relációkat (pl. alany, tárgy) kell érteni (Goldberg 2006, 20-21).

⁵⁰ A 49. lábjegyzetben említett 'ditranzitív' konstrukcióról (SUBJ [V OBJ1 OBJ2]) például elmondható, hogy az a maga egészében kelti az adás vagy az átvitel fogalmát – még akkor is, hanem szerepel benne az *ad* (*give*) szó. A kissé más felszíni formával rendelkező mondatok kissé eltérő jelentéssel párosulnak. Az A) *Liza bought Zach a book* (ditranzitív) és a B) *Liza bought a book for Zach* mondatokban ugyanazok a szavak találhatók, de nem ugyanaz a konstrukció. A B) mondat jelentése kicsit más, mint az A)-é; megenged ugyanis egy olyan interpretációt is, mely szerint Liza Zach helyett megvett egy könyvet valaki másnak a számára. Az A) és a B) példamondat azt igazolja, hogy nem maguk a szavak hordozzák a jelentést, hanem az egész konstrukció. Egy adott mondat értelmezése úgy megy végbe, hogy az adott konstrukció (pl. a ditranzitív konstrukció) által hordozott fogalmat (adás/átvitel) kombináljuk az adott lexikai elem jelentésével (pl. *vesz*; *buy*) (pl. Goldberg 2003, 221).

⁵¹ Fontos érintkezési pont van itt a KxG és a keretszemantika (pl. Fillmore 1976) között, sőt, Croft (2009) szerint a keretszemantika és a KxG „kiegészítik egymást” („complement each other”) (p. 7). A keretszemantika egy olyan elmélet a megértésről, valamint a fogalmak agybéli reprezentációjáról és szerveződéséről, amely szerint az emberi tapasztalat egymáshoz kapcsolódó fogalmak „kereteit” biztosítja az elme számára, és egy-egy fogalom megértéséhez (*construal*) a teljes vonatkozó keretet (tapasztalatokat, hiedelmeket, élményeket) fel kell idézni, majd ahhoz mint egészhez kell viszonyítani az adott fogalmat (*ibid.*) (lásd bővebben Andor 1985). Croft példája szerint a *flesh* és a *meat* lexikai jelentése látszólag ugyanaz, ám más-más kerettel társulnak: az első jelentésének helyes értelmezéséhez az emberi vagy állati TEST, a másodikéhoz pedig az ENNIVALÓ keretre vagy doménre van szükség (Croft 2009, 8). A KxG-ben a jelentésoldalon fontos szerepet jut a fent leírt, fillmore-féle 'megértés szemantikájának' (*semantics of understanding*) és azon következményének, hogy a szemantika és a pragmatika nem választható el egymástól élesen (Fried–Nikiforidou 2009, 3)

sem; egy nyelv tudása az adott nyelv konstrukcióinak és a köztük lévő kapcsolatoknak a tudását jelenti”⁵² (Fried–Nikiforidou 2009, 1-2; ford. a szerző).

A konstrukciós megközelítések szerint a konstrukciók a mentális lexikonban listázódnak; a hosszú távú memóriában egy egységként raktározódnak el (Goldberg 1995, 4; 2006, 18); vagyis a konstrukciók „tárolt forma–jelentés párok”⁵³ (Goldberg 2003, 219). A nyelvhasználat során a konstrukciókat ténylegesen megjelenő kifejezéseké vagy ’konstruktumokká’ kombináljuk; egy konstruktumban számos konstrukció fellelhető lehet (Goldberg 2003, 222).⁵⁴ A nyelvi kreativitás azt jelenti, hogy a mentális lexikonban tárolt forma–jelentés párokat egymással szabadon kombináljuk – azzal a feltétellel, hogy az adott konstrukciók nincsenek összeütközésben egymással (Goldberg 2003, 222).

A KxG elemzési szempontjai a MINY-ben is hasznosíthatóak lehetnek: ha egy többmorfémás elemsorról kimutatható, hogy konstrukció, akkor arról feltételezhető, hogy érdemes szorgalmazni egészes tárolását a diákok mentális lexikonában. Különösen az olyan formák kapcsán tűnik kézenfekvőnek a holisztikus tanítás-tanulás, amelyek lexikailag legalább részben kitöltöttek vagy kötöttek – nevezzük ezeket lexikalizálódott grammatikai konstrukcióknak vagy (fél-) kész kereteknek (ld. 3. táblázat).

3. táblázat: Lexikalizálódott grammatikai konstrukciók, keretek

Konstrukciók	Példák (a TIR-ek köréből)
Lexikalizálódott, intézményesült, konvencionális többmorfémás szóalak	<i>nyugodtan; szerintem; tessék</i>
Lexikailag kitöltött idiomatikus kifejezés ⁵⁵	<i>Jó napot kívánok!</i>
Lexikailag részben kitöltött idiomatikus kifejezés	<i>Van/Nincs kedved ...-ni?</i>
Lexikailag részben kitöltött absztrakt mondattani szerkezet	<i>(ígeköötő) tudna+INFL ...-ni?</i>
Transzparens, kompozicionális és elemezhető, de nagyon gyakori, megjósolható morfémasorozat	<i>köszönöm; azt hiszem</i>

⁵² Eredeti: ”grammar is seen as an inventory of constructions [...] Constructions are [...] organized into networks of patterns that are related through common properties. A speaker’s knowledge of the productive patterns does not require any special cognitive apparatus nor is it substantially different from the knowledge of the more idiomatic ones; knowing a language means knowing its constructions and their relations” (Fried–Nikiforidou 2009, 1-2).

⁵³ Eredeti: ”stored pairings of form and function” (Goldberg 2003, 219).

⁵⁴ A *What did Liza buy the child?* mondatban például a következő konstrukciók kombinálódnak: 1) szavak (pl. a *Liza-* vagy a *did-*konstrukció); 2) a ditranzitív konstrukció; 3) a kérdés-konstrukció; 4) az alany–segédige inverzió konstrukció; 5) a VP-konstrukció és 6) az NP-konstrukció (Goldberg 2003, 222).

⁵⁵ A korábbiak értelmében minden olyan kifejezés idiomatikusnak tekinthető, amely az idiómaelv működésével társítható, s amelynek egészes jelentése, funkciója és működése legalábbis nehezen számítható ki vagy jósolható meg csupán alulról felfelé építkezve, a részek jelentéséből és tulajdonságaiból kiindulva. Ebben az értelemben idiomatikus például a *jó napot kívánok* kifejezés, illetve a lexikailag kitöltött [JÓ REGGELT/NAPOT/ESTÉT (KÍVÁNOK)] konstrukció.

6. *Következtetések a magyarra mint idegen nyelvre vonatkozóan*

A korábbiakban említett megközelítések, noha más-más módszerekkel és eszközökkel dolgoznak, így más-más jellemzőkön keresztül ragadják meg a nyelv más-más típusú, hosszabb-rövidebb, de valamilyen szempontból összetartozó egységeit, abban megegyeznek, hogy a lexikont és a grammatikát szorosan egymásba fonottnak, a formát és a jelentést egymástól elválaszthatatlannak tartják, a jelentés alapegységének pedig nem az elszigetelt szót, hanem valami annál nagyobb egységet tartanak. Az egyes megközelítések azonban eltérést mutatnak abban a tekintetben, hogy egyetlen rendszert ismernek-e el (és ezzel együtt egyetlen hálózat-eltű mechanizmust feltételeznek a nyelvfeldolgozásban), vagy pedig két végpontként értelmezik-e a lexikont és a grammatikát (és két feldolgozó mechanizmust feltételeznek) – ez utóbbiak ugyanis nem zárják ki a szabályok működését.

A magyar mint idegen nyelv oktatásában, amely pragmatikus alapon működik, vagyis ahol egy elmélet próbája annak gyakorlati alkalmazhatósága, a fenti kérdés a következő formában fogalmazható meg: Van-e értelme, és ha igen, *mi értelme van* különválasztani a lexikát és a grammatikát (mind a MINY leírásában, mind annak oktatásában)? A jelen tanulmány végső soron amellel foglal állást, hogy van értelme szétválasztani a 'szavakat' és a 'szabályokat' a MINY-ben. Ahhoz ugyanis, hogy valaki kompetens legyen egy adott nyelven, rendelkeznie kell azzal a lingvisztikai képességgel (is), amely lehetővé teszi a nyelvi kreativitást: ezt pedig a lexikai elemek grammatikai vagy szabályalapon történő szabad kombinációja jelenti. Másrészt a tipikus MINY-tanuló, aki felnőtt fejjel iskolai körülmények között tanulja a magyar nyelvet, szintén elvár egy ilyenfajta distinkciót, illetve a tananyag efféle rendszerezését. Ha pedig a diák számára hiteles és bizalomgerjesztő az, amit és ahogyan tanul, attitűdje és motivációja várhatólag pozitívan alakul; a pozitív hozzáállású, motivált tanuló pedig jobban tanul. Mindezek tetejébe a nyelvtanuló ráadásaként számos olyan hasznos (félig) kész kifejezés birtokába is juthat, amelyet helyesen, helyénvaló módon és könnyedén használhat a mindennapi kommunikációban; ezáltal pedig sikerélményei lehetnek, és pozitívan alakulhat az önképe.

Mindemellett azonban szükséges újraértelmezni a szabály/elem megkülönböztetést a MINY-ben: a hagyományos felfogás helyett (atomisztikus, listászerű szókészlet és autonóm, összetett kombinatorikus szabályrendszer) ajánlatos egy kontinuum két végpontjaként értelmezni a kiterjesztett (hosszabb jelentésegységeket is magában foglaló) lexikont és a grammatikai szabályokat. A leírásban és az oktatásban be lehet mutatni a két végpontot: lehet tanítani egyelemű lexikális egységeket (pl. *-on, -ben, a, van, polc, szekrény, kulcs, rend*) és kombinatorikus szabályokat (pl. *A kulcs a polcon van; Rend van a szekrényben*). Emellett azonban nagyon fontos megmutatni azokat a hosszabb jelentésegységeket is, amelyek a skála köztebb pontjain helyezkednek el (pl. *Hol van (X)? (X) Ott van (vhol); Rendben van*). A tanulók figyelmét fel kell hívni azokra a többmorfémás elemsorokra, amelyeket együttesen szokás használni a magyarban adott jelentések kifejezésére és funkciók betöltésére, és ezeket az elemsorokat több szempontból is körül kell járni: Mit mivel együtt érdemes megtanulni, és miért? Mikor, hogyan lehet használni (formai és funkcionális értelemben egyaránt) az adott kifejezést? Stb.

A tanárral és a tananyaggal szemben ott áll a tanuló is; az ő oldaláról így vetődik fel ugyanez a kérdés: Mi az, amit *muszáj*, mi az, amit *érdemes*, és mi az, amit *felesleges* egyben megtanulni, egyben tárolni? Ha innen közelítjük meg a kérdést, találhatunk olyan egységeket (pl. rendhagyó alakokat és idiómákat), amelyeket muszáj lesz egyben megtanulni, de lesznek olyan mondatok, szószerkezetek és szóalakok is, amelyek szabályalkalmazással szabadon előállíthatók (pl. birtoklásmondat). Jócskán fogunk azonban olyan egységekre is bukkanni, amelyek valahol a két véglet között helyezkednek el: ezek sokszor szabályos és kompozicionális kifejezések lesznek, de konvencionálisak – olyanok, amelyek nagyon gyakoriak a mindennapi társas interakció egy-egy adott helyzetében, és amelyeket ezért a MINY-

tanulónak is érdemes lesz egészben megtanulnia. A különféle készen kapott kifejezések és félkész keretek nagyon hasznosak lehetnek a MINY-beszélők számára, bármelyik nyelvtudási szinten. A lexikon-grammatika kérdést tehát abban a reményben közelítjük meg úgy, hogy két rendszer létezését feltételezzük – azzal a kitételrel, hogy a kettő közt jelentős kiterjedésű interfésszel kell számolnunk –, hogy így lesz a leghatékonyabban fejleszhető a MINY-tanulók kommunikatív kompetenciája.

Konklúzióként levonható, hogy minden nyelvnek van egy olyan terjedelmes szegmense, amely a tradicionális értelemben vett lexikon és grammatika között pozicionálható. Ebbe az interfészbe számos olyan többmorfémás elemsor beletartozik, amely egészes kommunikatív funkcióval rendelkezik, jelentése és funkciója konvencionális, adott beszédhelyzetekben gyakori használatra tett szert, lexikailag teljesen vagy részben kötött, és fix lexikai eleme(i) mellett paradigmátikusán variálható grammatikai elemeket (pl. inflexió) is tartalmaz. Ezek az elemsorok szavak (lexikon), szabályok (grammatika) és tettek (pragmatika) metszéspontjában állnak, s mint ilyenek, egyszerre fontosak a nyelvtudásban és a nyelvtanulásban a lingvisztikai és a pragmalingvisztikai kompetencia szempontjából.

Ezek, a határterületen elhelyezkedő többmorfémás elemsorok mindenképpen igénylik, hogy kiterjesszük a MINY-ben hagyományosan igencsak szűken értelmezett lexikon fogalmát, és hogy a 'nyelvi atomok', az idiómák és a kivételek mellett számos kompozicionális és szabályos többmorfémás elemsort se csupán vagy elsődlegesen a nyelvtan szempontjai szerint tárgyaljunk és tanítsunk. Hogy ezek valóságos tanulása a MINY-beszélők részéről adott körülmények között hogyan zajlik, kutatást igényel. Meglehet, hogy a hosszabb elemsorok feldolgozása mindig kompozicionálisan, azaz a generatív-kombinatorikus komponensek igénybevételével történik, ám az is lehetséges, hogy a feldolgozást ennél dinamikusabb erők vezérlik: az analitikus/holisztikus feldolgozás kérdése elképzelhető egy olyan emergens választási lehetőségként is, amely az adott beszélő adott körülményeinek és igényeinek függvényében alakul (Wray 2008, 75). A MINY módszertanába könnyedén beilleszthető lehetne egy olyan eljárás, amely a fenti szempontok szerint egybetartozó többmorfémás elemsorokat egyfelől a lexikonba rendelné (azaz egészben tanítaná), másfelől lehetővé tenné, hogy a tanulók képesek legyenek az elemsorokat kreatívan, szabadon kombinálni új közleményeik megalkotására. A grammatikát nem kell „elfelejteni” – a szabályok továbbra is működnek, a szabály-elem szembenállás fennmarad, csak a határokat és a két üzemmód egymáshoz való viszonyát szükséges újraértelmezni. Ez a "csak" azonban óriási különbséget jelent: nemcsak hitelesebb képet nyerhetünk arról, milyen és hogyan működik a (magyar mint idegen) nyelv a használatban, hanem egy olyan új szemponttal gazdagíthatjuk és támogathatjuk a magyartanítást, amiből a MINY-tanuló rengeteget profitálhat.

IRODALOM

- Andor József 1985. On the psychological relevance of frames. *Quaderni di Semantica* 6/2. *Special Issue on Frame Semantics* 1985/6/2: 212-221.
- Andor József 2001. The architecture of the language faculty revisited: an interview with Ray Jackendoff. In: Riordan, T. – Hollósy, B. (szerk.): *Studies in Linguistics V: A Supplement to the Hungarian Journal of English and American Studies*. University of Debrecen, Debrecen. 5-19.
- Andor József 2005. Kognitív grammatika: A tudomány jelenlegi állása és kapcsolódó kérdések: Intrejú Ronald Langackerrel. In: Kiefer F. – Kertész A. – Pelyvás P. (szerk.): *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXI. Tanulmányok a kognitív szemantika köréből*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 13-42.
- Andor József 2010. What corpora can do, what can you do with corpora: An interview with Douglas Biber. In: Hegedűs, I. – Martsa, S. (szerk.): *CrosSections. Vol. 1: Selected Papers in Linguistics from the 9th HUSSE Conference*. University of Pécs, Pécs. 307-317.
- Balaskó Mária 2010. Amikor a nyelv hálózatai metszik egymást: kibővített jelentésegységek. In: *E-nyelv magazin* (hozzáférés: 2012-05-20) <http://e-nyelvmagazin.hu/2010/03/12/amikor-a-nyelv-halozatai-metszik-egymast-kibovített-jelentesegysegek/>
- Balogh Péter 2004. Variabilitás a kollokációk használatában. In: Geccső T. (szerk.): *Variabilitás és nyelvhasználat*. Tinta, Budapest: 14-17.

- Balázs Géza: *A magyar frazémák szövegtipológiája*. www.nytud.hu/NMNyK/eloadas/balazsgeza.rtf (hozzáférés: 2013-01-08)
- Biber, Douglas – Conrad, Susan – Cortes, Vivian 2004. If you look at...: Lexical bundles in university teaching and textbooks. *Applied Linguistics* 25: 371-405.
- Biber, Douglas – Johansson, Stig – Leech, Geoffrey – Conrad, Susan – Finnegan, Edward 1999. *Longman Grammar of Spoken and Written English*. Harlow, Pearson Education Limited
- Bolinger, Dwight 1976. Meaning and Memory. *Forum Linguisticum* 1: 1-14.
- Carroll, Lewis 1980. *Alice Tükörországban*. Ford. Révbíró Tamás. A versbetéteket (így az idézett *Gruffacsór* című verset is) Tótfalusi István fordította. Budapest, Móra
- Chomsky, Noam 1957, 1968/1995. *Mondattani szerkezetek – Nyelv és elme*. Budapest, Osiris/Századvég
- Chomsky, Noam 1965. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, MIT Press
- Chomsky, Noam 1986. *Knowledge of Language. Its Nature, Origin and Use*. New York, Praeger
- Croft, William 2001. *Radical Construction Grammar: Syntactic Theory in Typological Perspective*. Oxford, Oxford University Press
- Croft, William 2009. Connecting frames and constructions. A case study of *eat* and *feed*. *Constructions and Frames* 1/1: 7-28.
- Crystal, David 1998. *A nyelv enciklopédiája*. Budapest, Osiris
- Culicover, Peter W. – Jackendoff, Ray 2005. *Simpler Syntax*. Oxford, Oxford University Press
- Culicover, Peter W. – Jackendoff, Ray 2006. The Simpler Syntax Hypothesis. *TRENDS in Cognitive Sciences* 10/9: 413-418.
- Evans, Vyvyan 2009. *How Words Mean: Lexical Concepts, Cognitive Models, and Meaning Construction*. Oxford, Oxford University Press
- Fedosov, Oleg 2004. Állandósult szókapcsolatok és variabilitás. In: Gecső T. (szerk.): *Variabilitás és nyelvhasználat*. Tinta, Budapest: 96-102.
- Fillmore, Charles J. 1976. The need for a frame semantics within linguistics. In: Karlgren, H. (szerk.): *Statistical Methods in Linguistics*. Skriptor, Stockholm: 5-29.
- Földes Csaba 1997. *Linguistisches Wörterbuch Deutsch-Ungarisch*. Szeged, Generália
- Fried, Mirjam: constructiongrammar.org (hozzáférés: 2012-04-20)
- Fried, Mirjam – Nikiforidou, Kiki 2009. From the editors. *Constructions and Frames* 1/1: 1-6.
- Gibbs, Raymond W. – Nayak, Nandini P. – Cutting, Cooper J. 1989. How to kick the bucket and not decompose: Analyzability and idiom processing. *Journal of Memory & Language* 28: 576-593.
- Gibbs, Raymond W. 1995. Idiomaticity and Human Cognition. In: Everaert, M. – van der Linden, E-J. – Schenk, A. – Schreuder, R. (szerk.): *Idioms: Structural and Psychological Perspectives*. Lawrence Erlbaum, Hillsdale, NJ: 97-116.
- Gibbs, Raymond W. 2007. Idioms and Formulaic Language. In: Geeraerts, D. – Cuyckens, H. (szerk.): *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford University Press, Oxford: 697-725.
- Goldberg, Adele E. 1995. *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. [Chicago, University of Chicago Press](http://www.chicagouniversitypress.com)
- Goldberg, Adele E. 2003. Constructions: A New Theoretical Approach to Language. *Trends in Cognitive Science* 7/5: 219-224.
- Goldberg, Adele E. 2006. *Constructions at Work: The Nature of Generalizations in Language*. Oxford, Oxford University Press
- Goldberg, Adele E. – Auwera, Johan van der 2012. This is to count as a construction. *Folia Linguistica* 46/1: 109-132.
- Gombocz Zoltán 1926/1997. *Jelentés és nyelvtörténet*. Budapest, Akadémiai Kiadó
- Grant, Lynn – Laurie Bauer 2004. Criteria for re-defining idioms: Are we barking up the wrong tree? *Applied Linguistics*, 25/1: 38-61.
- Hadrovics László 1995. *Magyar frazeológia. Történeti áttekintés*. Budapest, Akadémiai Kiadó
- Hanks, William F. 1996. *Language and communicative practices. Critical essays in Anthropology*. Boulder, CO, Westview Press
- Hegedűs Rita 2004. *Magyar nyelvtan. Formák, funkciók, összefüggések*. Budapest, Tinta
- Ittész Nóra 2002. Az Akadémiai nagyszótár szerkesztési szabályzata. In: Csengery K. – Ittész N. (szerk.): *Mutatóványok az Akadémiai nagyszótárból*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest: 13-98.
- Jackendoff, Ray 2002. *Foundations of Language. Brain, Meaning, Grammar, Evolution*. Oxford, Oxford University Press
- Jackendoff, Ray 2007a. A Parallel Architecture perspective on language processing. *Brain Research* 1146: 2-22.
- Jackendoff, Ray 2007b. A Whole Lot of Challenges for Linguistics. *Journal of English Linguistics* 35/3: 253-262.
- Jackendoff, Ray 2008. Construction after construction and its theoretical challenges. *Language* 84/1: 8-28.

- Jackendoff, Ray 2013. Constructions in the Parallel Architecture. In: Hoffmann, T. – Trousdale, G. (szerk.): *The Oxford Handbook of Construction Grammar*. Oxford University Press, Oxford: 70-92.
- Jablonkai Réka 2009. Lexikai csoportok az angol sajtónyelvben és EU szaknyelvben. In: Váradi Tamás (szerk.): *III. Alkalmazott Nyelvészeti Doktorandusz Konferencia*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest: 13-27.
- Kenesei István 2000. Szavak, szófajok, toldalékok. In: Kiefer F. (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 3: Morfológia*. Akadémiai Kiadó, Budapest: 75-136.
- Kövecses Zoltán – Szabó Péter 1996. Idioms: A view from cognitive semantics. *Applied Linguistics* 17/3: 326–355.
- Langacker, Ronald W. 1987, 1991. *Foundations of Cognitive Grammar I-II*. Stanford, Stanford University Press
- Mel'čuk, Igor A. 1998. Collocations and Lexical Functions. In: Cowie, A. P. (szerk.): *Phraseology. Theory, Analysis, and Applications*. Clarendon Press, Oxford: 23-53.
- Nattinger, James – De Carrico, Jeanette S. 1992. *Lexical phrases and language teaching*. Oxford, Oxford University Press
- Nunberg, Geoffrey – Sag, Ivan – Wasow, Thomas 1994. Idioms. *Language* 70/3: 491–538.
- O. Nagy Gábor 1966. *Magyar szólások és közmondások*. Budapest, Gondolat
- Reményi Andrea Ágnes 2010. Kollokációk korpuszalapú vizsgálata. *Fordítástudomány* XII/2: 67–95.
- Römer, Ute 2009. The inseparability of lexis and grammar: Corpus linguistic perspectives. *Annual Review of Cognitive Linguistics* 7: 141–163.
- Sinclair, John 1991. *Corpus, concordance, collocation*. Oxford, Oxford University Press
- Sinclair, John 2000: Lexical Grammar. *Naujoji Metodologija* 24: 191-203.
<http://donelaitis.vdu.lt/publikacijos/sinclair.pdf> (hozzáférés: 2012-02-14)
- Stubbs, Michael 2001. *Words and Phrases. Corpus Studies of Lexical Semantics*. Oxford, Blackwell
- Szűcs Tibor 1999. *Magyar–német kontrasztív nyelvészet a hungarológiában*. Pécsi Nyelvészeti Tanulmányok 4. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó
- Szűcs Tibor 2005. Kontrasztok a nyelvtan és a szókincs együttesében. *THL2* 1: 7-21.
- Szűcs Tibor 2012. Szempontok a nyelvkönyvszövegek életszerű változatosságához (A nyelv- és kultúráközvetítés pragmatikai hangsúlyairól). *Hungarológiai Évkönyv* 13: 244-252.
- Tolcsvai Nagy Gábor – Kugler Nóra 2000. *Nyelvi fogalmak kisszótára A-ZS*. Budapest, Korona Kiadó
- Wray, Alison 1999. Formulaic Language in Learners and Native Speakers. *Language Teaching* 32: 213-231.
- Wray, Alison 2008. *Formulaic Language: Pushing the Boundaries*. Oxford, Oxford University Press

Dóla, Mónika

On the relationship between the grammar proper and the lexicon – with special attention to language learning

Grammar and *lexis* are two, seemingly simple and self-evident terms in foreign language teaching. But can we truly accept as an axiom the proposition that the linguistic system consists of the above two separate components that exist independently of each other? What exactly do these notions refer to, and where is the borderline between words (items) and rules? This paper is an attempt to interpret the relationship between the lexicon and the grammar proper with the help of recent linguistic models and research findings which do not outright reject the existence of the two systems but which at least question their separateness or separability, and which postulate an extensive interface between the traditional categories of items and rules (primarily based on Jackendoff's grammar, Sinclair's idiom principle, the corpus findings of Biber et al., and Goldberg's and Croft's construction grammar).

Rather than being an end in itself, the discussion serves to pave (part of) the way for a corpus-based research paper, and it is written out of the belief that the communicative competence of speakers of Hungarian as a foreign language can best develop if the learners acquire a rich repertoire of multi-morpheme sequences lying at the intersection of grammar and lexis. Many of the sequences in question are (partly or totally) fixed lexically, and contain – in addition to the fixed lexical elements – paradigmatically variable grammatical elements (e.g. inflection). Furthermore, many of the sequences typically render some holistic communicative function, they are associated with a conventional meaning and/or function, and they acquire frequent use in given speech situations. These extremely useful sequences lie at the intersection of words (lexicon), rules (grammar) and acts (pragmatics), and as such, they are important for both linguistic and pragmalinguistic competence in language learning and language proficiency.